

Kowalska, Ewa

Polska i Hiszpania, dwa kraje emigracyjne na przełomie wieków XIX i XX

Dzieje Najnowsze 35/1, 225-228

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ż Y C I E N A U K O W E

Polska i Hiszpania, dwa kraje emigracyjne na przełomie wieków XIX i XX

Konferencja została zorganizowana przez pracownię Migracji Masowych IH PAN w ramach programu współpracy z Instytutem Historii Consejo Superior de Investigaciones Cientificas (CISIC). Myślą przewodnią spotkania, które odbyło się w dniach 2-3 października 2002 r. było przedstawienie obrazu społeczeństw Polski i Hiszpanii w wybranym okresie pod względem ich sytuacji gospodarczej, społecznej, struktur regionalnych i etnicznych, a także w sferze ideologii i kultury, z ukazaniem czynników stymulujących procesy migracyjne. Każdy z omawianych problemów powierzono równoległej prezentacji autorów polskich i hiszpańskich. Obrady pierwszego dnia konferencji odbywały się w Instytucie Historii PAN, w drugim dniu natomiast — w Instytucie Cervantesa, który był jej współorganizatorem. Referaty wygłaszano w językach polskim i hiszpańskim, z tłumaczeniem symultanicznym.

Po otwarciu konferencji przez prof. Stanisława Bylinę referaty wprowadzające o wzajemnym obrazie Polaków i Hiszpanów w ubiegłych wiekach wygłosili: prof. Jose Ramon Urquijo Goitia, koordynator nauk humanistycznych w CSIC, i prof. Janusz Tazbir, wiceprezes PAN. Polska wizja Hiszpana zdominowana była przez „czarną legendę” inkwizycji, z jej odniesieniami do wszechwładzy kleru, zacofania umysłowego szlachty, przy jej pysze i arogancji. Ogólnie ujemny obraz tego stanu tonowany był uznaniem dla jego wysokiego poczucia honoru i godności osobistej, cech bliskich szlachcie polskiej. Prof. Ramon Urquijo Goitia przedstawił kilka charakterystycznych, jego zdaniem, „śladów polskich” w hiszpańskiej świadomości historycznej. Nie było ich wiele. Przeważało przedstawienie udziału polskich wojsk w armii Napoleona, która dokonała inwazji na Hiszpanię. Obraz Polski w popularnej prasie hiszpańskiej to kraj rolniczy z ubogim chłopstwem i liczną szlachtą, bardzo zróżnicowaną majątkowo oraz miastami o słabo rozwiniętym przemyśle i handlu. Tylko w poezji romantycznej Enrique’a Gilay Carrasco Polska przybierała postać szlachetnej męczennicy udreżonej przez despotycznych sąsiadów. Inne ślady, wspomniane przez Autora, związane były z obecnością wychodźców z Polski w XIX w., jak np. zajmujący wybitne miejsce w polityce hiszpańskiej Luis Jose Sartorius (członków jego partii nazywano „los polacos”, co nie było, niestety, określeniem pozytywnym). Do czasów bliskich nam odnosi się postać Sofii Casanovy, żony polskiego filozofa Wincentego Lutosławskiego. Dopiero ostatnie dekady, według prof. Urquijo, przyniosły wielostronne zainteresowanie Polską, jej historią dawniejszą i najnowszą.

Kolejny dwugłos należał do organizatorów konferencji: dr Eldy Gonzalez Martinez (IH CSIC) i prof. Jana E. Zamojskiego (IH PAN). Dr Martinez w swych „Uwagach nad badaniami dotyczącymi emigracji hiszpańskich do Ameryki” ograniczyła się do okresu objętego programem konferencji. Emigracje hiszpańskie datują się bowiem od czasów Kolumba, jednakże w historiografii występują one jako wyraźne zjawisko od ostatnich dekad XIX w. W warunkach hiszpańskich bardzo użyteczne okazały się badania regionalne. Autorka dokonała przeglądu ważniejszych publikacji naukowych odnoszących się do poszczególnych prowincji, przede wszystkim aktywnych emigracyjnie: Galicji, Baskonii, Wysp Kanaryjskich i Asturii. Wnioskując, Autorka podkreśliła, iż problemem okazuje się konieczność przesunięcia akcentów badawczych z emigracji czasów kolonialnych, w czym uzyskano znaczne osiągnięcia, na emigracje charakterystyczne dla pierwszej połowy XX w., z uwzględnieniem zarówno kontynuacji, jak i odmienności w ich nurtach.

Prof. J. Zamojski przedstawił w swym tekście „Polska i migracje. Refleksje historyka” dwa wątki tematyczne. We wstępnym, historycznym, dokonał zsyntezowanego przeglądu zjawisk migracyjnych na przestrzeni dziejów państwa polskiego. Po okresie, nazwanym przez Autora „absorpcyjnym”, wystąpiły dwa różne nurty emigracyjne w XIX i XX w. Jeden polityczny, będący następstwem rozbiorów Polski, powstał i sprzeciwu wobec dominacji zaborców, z pewnego rodzaju kontynuacją w latach II wojny światowej, i emigracją lat 80. XX. Drugi, za pracą i chlebem, zapoczątkowany w drugiej połowie XIX w. i trwający aż do lat I wojny światowej, z pewną kontynuacją w okresie międzywojennym. W wątku informacyjnym przedstawił Autor charakterystykę poświęconych problemom migracyjnym badań i publikacji. Zwrócił uwagę na wyraźną ewolucję programów badawczych w ostatnich dekadach, na ich zwrot ku ogólnym problemom procesów migracyjnych, z uwzględnieniem występujących w ich następstwie kwestii etnicznych, kulturowych, politycznych etc.

W „bloku” poświęconym sytuacji społecznej i gospodarczej swych krajów na przełomie XIX i XX w. referaty wygłosili: dr Fernando Garcia Sanz (CSIC) i prof. Janusz Zarnowski (IH PAN). Motywem wiodącym referatu dr. Sanza („Gospodarka i społeczeństwo w Hiszpanii na przełomie wieków”) był trudny proces modernizacji gospodarki i struktur społecznych Hiszpanii od schyłku XIX w. do okresu I wojny światowej. Dla Hiszpanii XIX w. wypełniony był wojnami. Próg wieków kraj przekraczał w stanie głębokiego kryzysu ekonomicznego, intelektualnego, społecznego i zacofania technicznego gospodarki. W bardzo szczegółowym przeglądzie sytuacji społeczno-ekonomicznej Autor uwzględnił: urbanizację, rolnictwo, przemysł, demografię, emigrację. Słabość dynamiki gospodarczej kraju starano się zrównoważyć restrykcyjną polityką celną, mającą chronić rynek wewnętrzny i produkcję krajową przed konkurencją zagraniczną. Rzeczywistą poprawę koniunktury dla towarów hiszpańskich przyniosła dopiero I wojna światowa. Wojna ta przyczyniła się jednak do zaostrzenia wielu konfliktów wewnętrznych, z którymi Hiszpania weszła w lata 20. XX w.

Prof. Zarnowski w swym referacie o gospodarce i społeczeństwie na ziemiach polskich na przełomie wieków zaprezentował najpierw przegląd sytuacji ludnościowej poszczególnych dzielnic w okresie zaborów. Autor uwzględnił przede wszystkim ich struktury społeczne i narodowościowe oraz zachodzące w nich zmiany w omawianym okresie. Wnioskował, iż udział ludności polskiej wśród mieszkańców dzielnic nie przekładał się na stopień ich „polskości”; w większości Królestwo Polskie było pod naciskiem rusyfikacyjnym, Wielkopolska, Śląsk i Pomorze — germanizacyjnym, w Galicji zaś, z wielkim procentem Ukraińców i Żydów, Polacy byli narodowością uprzywilejowaną. Zróznicowanie procesów modernizacyjnych w poszczególnych dzielnicach zmusiło Autora do prezentacji ich odrębnych charakterystyk, których cechą wspólną była nierównomierność strukturalna, brak równowagi między rolnictwem

i przemysłem, trudności z kształtowaniem się polskich wzorów industrializacji. Według Autora we wszystkich dzielnicach zachowała się ostrość kwestia agrarna, głód ziemi. Ona też wspólnie z demografią tworzyła grunt dla tendencji emigracyjnych, zarówno dla emigracji sezonowych, jak też stałych, kierujących się bądź na tereny państw zaborczych, bądź też za ocean.

W drugim dniu obrad, które przeniosły się do sali Instytutu Cervantesa, wygłoszono cztery referaty. Dr Ricardo Gonzalez Leandri (CSIC) w swym referacie „Przyczyny i regionalizacja zagranicznych migracji hiszpańskich. Koniec XIX i początek XX wieku” umieścił zachodzące w Hiszpanii procesy migracyjne w europejskim kontekście narastających ruchów ludności, wywołanych i stymulowanych przez wzrost dynamiki przemian gospodarczych, a także postępu w technikach komunikacyjnych. Dr Leandri podjął zasygnalizowany przez dr Martinez problem regionalizacji emigracji, a w ślad za tym konieczność regionalnego ujmowania badań nad nimi, w tym zróżnicowanego widzenia warunków i motywacji emigracji. Zaznaczył, iż we wszystkich decyzjach migracyjnych wielką rolę odgrywały klasyczne czynniki — informacje od wcześniejszych emigrantów, powiązania rodzinne, „sieci” migracyjne, rozmaitego rodzaju zachęty.

Prof. Jerzy Tomaszewski (UW) w przystępnej formie omawiając temat „Zróżnicowanie etniczne, wyznaniowe i regionalne na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieków: problemy i konsekwencje”, zwrócił uwagę na wielkie trudności badawcze wynikające z niespójności źródeł pochodzących z instytucji państw zaborczych. Złożona struktura etniczna w poszczególnych dzielnicach była brzemienista w napięcia i konflikty. Sytuację tę wykorzystywały władze zaborcze, operując przywilejami i restrykcjami adresowanymi przemienne wobec poszczególnych grup etnicznych. Polityka narodowościowa państw zaborczych przyczyniała się też do motywacji migracyjnych, aczkolwiek różniły się one w poszczególnych dzielnicach, obejmując zróżnicowane etnicznie i zawodowo grupy ludności.

Dr Lorenzo Delgado w swym referacie „Ruchy umysłowe w Hiszpanii na początku XX wieku”) przedstawił procesy zachodzące w życiu umysłowym Hiszpanii u schyłku XIX wieku, z jednej strony zdominowanym przez wpływy Kościoła, z drugiej zaś ulegającym naciskom potrzeb kształtującego się już społeczeństwa mieszczańskiego-liberalnego. Wiele uwagi poświęcił podstawowym w tej kwestii sprawom szkolnictwa, które nie odgrywało swej roli ani oświatowej, ani kulturalnej, ani obywatelskiej. Pewne próby reform zostały w latach 70. XIX w. przecięte przez nawrót dominacji monarchizmu i konserwatystów. Dopiero klęska w wojnie kubańskiej zmusiła elity rządzące, w końcu XIX w., do podjęcia wysiłków modernizacyjnych, przejścia szkół podstawowych przez państwo, rozbudowy szkolnictwa średniego i intensyfikacji wyższego. Nurt modernizacyjny obejmował również wysiłki nad rozwojem nauk ścisłych, sprzyjał tworzeniu centralnych instytucji naukowych, w tym także wiążących naukowo Hiszpanię z Włochami, Francją i Anglią. Narastał on aż do wojny domowej i uformowania się frankizmu.

Referat docent Magdaleny Micińskiej (IH PAN: „Zdrada, dezercja, czy jedyna szansa? Dyskusje wokół tzw. emigracji talentów z ziem polskich w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku”) był ostatnim w programie konferencji. Punktem wyjścia Autorki była analiza ewolucji w poglądach i postawach społeczeństwa polskiego u schyłku XIX w.: od romantyzmu, który był wyrazem ideologii narodowej, do pozytywizmu jako programu cywilizacyjnej przebudowy życia narodu, przemian systemu wartości i przeformułowania celów narodowych. Na tym tle Autorka przedstawiła dwa nurty emigracyjne: inteligencki i ludowy (zarobkowy). Doc. Micińska szeroko omówiła emigrację ludzi wykształconych i utalentowanych, jej motywy, cele i kierunki. Zauważyła, iż o ile emigracjom „za chlebem” towarzyszyło współczucie opinii polskiej, o tyle „emigracja talentów” budziła ostre kontrowersje. Część opinii, zdecydowanie je potępiała jako antynarodowe, inni zaś z dumą mówili o wysokich pozycjach zawodowych

i społecznych osiągniętych przez polskich emigrantów za granicą. Dyskusje wokół pozytywów i negatywów tego zjawiska toczyły się, jak stwierdziła Autorka, aż do odzyskania niepodległości przez Polskę w 1918 r., gdy wielu uprzednich emigrantów wróciło do kraju.

W obu dniach referatom towarzyszyła żywa, merytoryczna dyskusja. Poruszano w niej zarówno kwestie uzupełniające referaty, jak też wysuwano rozmaite opinie własne na kanwie poruszanych problemów i formułowano sugestie badawcze. W podsumowaniu organizatorzy stwierdzili, że konferencja osiągnęła zamierzony cel naukowy, a jej materiały zasługują na publikację, z obustronnym pożytkiem.

Ewa Kowalska
Warszawa